

גלגולה של אהבה: ממטבח חם בברלין לכפר טיפולי לילדים, נוער וצעירים במצבי סיכון

דני אריאל ושרה פלג

עולם הפנימיות בישראל ובעולם הוא מרתק, מורכב, מבטא תרבות, ובמקביל להיותו מסורתי הוא מתפתח לאורך דורות.

ההגדרה הבסיסית ל"פנימייה" מדברת על מקום שבו מתנהלים חיים מלאים במקום חינוכי או טיפולי אחד, שבו לנים, אוכלים, לומדים, משחקים או עובדים. המונחים השונים באנגלית לתיאור פנימיות מכוונים אותנו לכמה סוגים שלהן: המונח Care Residential Institutions מתאר פנימיות המטפלות באוכלוסיות מוחלשות המצויות במצבי סיכון; המונח Boarding schools כוונתו לפנימיות עילית לבני המעמד הבינוני והעליון המבקשים לילדיהם חינוך איכותי בעל אופי ייחודי ומבודל משאר האוכלוסייה; המונח Residential Education and Care Institutions מתייחס לפנימייה חינוכית המיועדת למגוון אוכלוסיות (גרופר, 2005). שמאי (2014) מבחין בין שני סוגי פנימיות עיקריים: פנימיות חינוכיות ופנימיות טיפוליות/משקמות. הפנימיות החינוכיות עוסקות בעיקרו של דבר בחינוך, כולל שיקום ערכי של חניכים שהגיעו עם מגוון מצוקות; הפנימיות הטיפוליות/משקמות מטרתן טיפול באוכלוסייה היושבת בהן ושיקומה, והן משמשות למעשה כלי טיפולי.

בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, אז גם מתחיל סיפורה של פנימיית "אהבה", נולדה במערכת הפנימיות הציפיה לפיתוח דגמים חדשים של בתי ספר, שיושבתו על עקרונות חינוכיים, פסיכולוגיים וחברתיים שונים מאלה שאפיינו פנימיות במאה ה-19. רוב הפנימיות נשאו חזון חברתי ואידיאולוגיה חברתית ידועה. בישראל, מוסדות פנימייתיים חינוכיים פעלו בחברה היהודית למן תחילת ההתיישבות הציונית, עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. חלק לא מבוטל מפנימיות אלה פעלו בהשפעת האידיאולוגיה הציונית. הן הושפעו מדרך החיים הקיבוצית, פעלו מתוך שליחות חברתית וחינכו ליישוב הארץ, לעיסוק בחקלאות ולהשתתפות בהגנתה, ובהמשך סייעו בקליטת עלייה.

גם כיום ההערכה היא שכ-3% מכלל אוכלוסיית הילדים בארץ מתגוררים מחוץ לביתם. טלל (2003) מחלק אוכלוסייה זו לשלוש קבוצות: כ-80% הם בני 14-18 השוהים בפנימיות בעיקר מתוך בחירה, כולל כפרי נוער ובתי ספר פנימייתיים בחינוך הממלכתי, הממלכתי-דתי, פנימיות ילדים, אולפנות, ישיבות תיכוניות

ועוד. בקבוצה השנייה, המונה כעשרה אחוזים, כלולים הילדים שהושמו מחוץ לביתם על ידי שירותי הרווחה במסגרת פנימייתית או במשפחות אומנה (הרוב בפנימיות). הקבוצה השלישית כוללת בני נוער הנמצאים במסגרות רשות חסות הנוער המיועדות לעבריינים ולבני נוער עם בעיות התנהגות קשות.

בישראל, בשנים 2000-2010 מאומצות רפורמות בתחום רווחת הילד המכוונות לחזק מענים בקהילה תוך צמצום המענה החוץ-ביתי, כאשר עדיין נשמרות אפשרויות מספקות של מענים חוץ-ביתיים. גישה זו משתקפת גם באמנה לזכויות הילד של האו"ם משנת 2005, שקבעה כי פנימיות יהיו מוצא אחרון, וגם אז לזמן מוגבל, כי יש להעדיף שהילד יהיה במסגרת ביתית. המסגרת החוץ-ביתית אינה נעלמת, אך היא נתפסת כמי שמיועדת לתת מענה הולם לילדים ולצעירים במצוקה קשה מאוד, כאשר אין חלופה אחרת. כך, באותן שנים חלה ירידה במספר הילדים המושמים בהסדר חוץ-ביתי, למרות העלייה במספר הילדים המוגדרים כילדים בסיכון.

עמותת "אהבה", השוכנת בכפר ביאליק, מפגישה אותנו עם סיפור התפתחות עולם הפנימיות ב-70 שנותיה של המדינה. במסע אל ההיסטוריה, חזרנו אל מי ש"אהבה" נקרתה בדרכם, ביניהם בוגרים ועובדים שהיו חלק בלתי נפרד מהמוסד הזה, שינקו ממנו דרך, שחייהם עוצבו מעצם כניסתם בשעריה. מכאן, נסקור את התפתחותה של עמותת "אהבה", שעבדה על פי תפיסה חינוכית טיפולית מראשית דרכה, ואת התמודדותה עם שינויים בחברה הישראלית מלפני קום המדינה ועד היום: ממטבח חם לילדים יהודים, דרך עלייה לארץ והצלת 300 ילדים מהצורר הנאצי, כמענה לעליית הנוער, ועד להפיכתה לפנימיית רווחה; מעקב מעבודה בקבוצות עם ילדים עד גיל 14, למרחב הכולל מתבגרים ועובד במשפחתונים טיפוליים; ממסגרת פנימייתית אחת למערך כולל ורחב של מענים, כגון פנימיית יום, פנימייה פוסט-אשפוזית, מרכז חירום, בתים חמים ומשפחות מלוות. דרך תיאור השינויים שעברה הפנימייה ביותר מ-90 שנות פעילותה והתבוננות בהם, ניתן לבחון מגוון סוגיות הנוגעות במענים חוץ-ביתיים בישראל. כברת דרך גדולה של "אהבה" וסוגיות מרכזיות שעמן התמודדה משקפות שינויים בתפיסות העבודה הפנימייתית בישראל לאורך השנים.

דרכה של פנימיית "אהבה" החלה בברלין שבגרמניה בראשית המאה הקודמת. המבנה שבו הוקמה נחנך ב-1861 ושימש עד 1906 כבית החולים החדש והמודרני של הקהילה היהודית בברלין. עם סוף מלחמת העולם הראשונה, משפחות יהודיות רבות הגיעו לברלין כדי לחפש עבודה ופרנסה; הן ברחו מהכפרים, מאימת האנטישמיות, מצלקות המלחמה, נותרו חסרות כול, והגיעו מוזנחות ופצועות פיזית ורגשית. בכל גרמניה קמו "מטבחי מלחמה" הנותנים

מענה תזונתי. קהילת יהודי ברלין החליטה להקים "בית מחסה לילדי פליטים יהודיים", והבניין החל לאכלס ילדי פליטים יהודיים ממזרח אירופה.

בראשית דרכו פעל המבנה כמטבח עממי לפליטים אלה, זאת עד ל-1922, עם קבלתה של ביאטה ברגר, אחות בית חולים, לתפקיד מנהלת המקום. עם הגעתה חובר המבנה מחדש להסקה ולצנרת, צוות המטפלים הלך וגדל, והמקום נתן מענה הן כמטבח חם והן כבית ילדים - מוסד חינוכי בעל אוריינטציה יהודית ציונית.

בשנת 1924 קיבל המעון את השם שקבעה ביאטה ומלווה אותו עד היום: "אהבה - מעון יהודי לילדים ונוער". השם העברי נבחר בין היתר בשל תוכנו ומתוך אמונתה כי "הבסיס לחינוך ילדים צריך להיות אהבה".

באמצע שנות ה-20 החלו חיי "אהבה" להיכנס לשגרה. המעון נתן מענה לכ- 120 ילדים ובני נוער; הטיפול בילדים התמקד בניקיון, ביגוד ומזון, בחינוך יהודי - ציון שבתות וחגים יהודיים, ולצדו הושם דגש רב על עבודת צוות, חיי הקבוצה, ערך העבודה, אמנות ותרבות. הילדים קיבלו תחומי אחריות שהמרכזי בהם היה הטיפול בצעירים מהם.

אחד האתגרים העיקריים שעמם התמודדה ביאטה ברגר היה מציאת צוות חינוכי ראוי ואיכותי. היא שאפה לאנשי חינוך לטווח ארוך, כאלה שהחינוך הוא ייעודם, מסורים לילדים ולעבודה.

סוגיה מרכזית נוספת הייתה הקשר שבין הילדים להוריהם. ביאטה האמינה כי יש להפריד בין ההורים לילדים כדי למנוע השפעה של הבית על החינוך במקום. ההורים הורשו להגיע לבקר רק פעמיים בשבוע, בחדר ביקורים בלבד. לא הותר להם לעלות לחדרי השינה של הילדים, ובמקרים שבהם מערכת היחסים לא הייתה תקינה, התפיסה הייתה כי יש להרחיק את הילד מהוריו כליל. היא הרגישה כי המצב בבית משפיע לרעה על יכולת הילדים לפתח קשר אישי עם צוות הפנימייה, והאמינה כי קשר זה עם הצוות הוא המפתח לעבודה רגשית, חינוכית וטיפולית עם הילדים.

שתי סוגיות אלה - צוות חינוכי איכותי לאורך זמן וקשר עם משפחות החניכים - מלוות את עולם הפנימיית הטיפוליות מאז ועד היום.

כמענה לניתוק מהמשפחות ניסו ב"אהבה" ליצור קהילה חלופית, בדומה לתפיסת העולם החינוכית של יאנוש קורצ'אק. אחד מביטויי הקהילה והאחריות היה קיום מועצת תלמידים של חניכים מעל גיל עשר. המועצה תפקדה כמוסד בוררות ושיפוט, הייתה לה סמכות, והיא היוותה גשר בין דעותיהם של החניכים

לבין הצוות. "אהבה" ביססה את עצמה כמוסד חינוכי איכותי ולא רק כמעון לפליטים; אל המוסד הגיעו גם ילדים גרמנים ממעמד הביניים שחיפשו חינוך יהודי ציוני.

את ביאטה ברגר ואת "אהבה" מלווה משנת 1926 עד שנת 1932, כיועץ וכפסיכולוג, הפסיכואנליטיקאי זיגפריד ברנפלד, שדגל בחיבור בין טיפול לפדגוגיה. הוא האמין כי יש לטפל במרחב הנפשי של הילד המעורער לא באמצעות מילים, הכרזות ודברי שכנוע, אלא באמצעות אהבה וחיבה. לתפיסתו, רק כאשר מרפאים את ההתנסויות הקשות של הילדים, הם יכולים להיזכר באהבה שהוענקה להם בראשית חייהם, ורק אז אפשר לחנכם. תפיסה זו, של הפנימייה כמתודה טיפולית ושל אהבה וקשר כבסיס לעבודה רגשית, פותחה ומלווה עד היום פנימיות טיפוליות רבות. חזי כהן, מנהל בני ברית (הרי ירושלים), כתב על כך רבות, בין היתר בחוברת המאמרים "טיפול במרחב החיים".

ברנפלד האמין גם בחשיבות החינוך לזהות היהודית, ולכן החינוך ב"אהבה" היה יהודי-דתי וציוני כשארץ ישראל מילאה בו מקום מרכזי. תפיסה זו הפכה את "אהבה" למוסד חינוכי ידוע בקרב הקהילה היהודית והתנועה הציונית, ומחנכים רבים, מכל העולם, כמו גם מפלשתינה, הגיעו לבקר וללמוד מפעילותו.

בינואר 1933, כשרוחות אנטישמיות נושבות זה זמן רב ברחובות ברלין, נבחר היטלר לקנצלר גרמניה וביאטה ברגר מקבלת החלטה להעביר את בית אהבה לישראל. היא מקבלת השראה מד"ר זיגפריד להמן, שהעביר ב-1927 קבוצת ילדים מקובנה, ליטא, והקים את פנימיית בן שמן בישראל. בדרכם לארץ התארחו הקבוצה במשך כשישה שבועות בבית "אהבה", ומאז אותו מפגש, העלייה לישראל הפכה שאיפה של ממש.

ביאטה מגייסת תרומות ברחבי אירופה, נעזרת באחיה הבכור שכבר עלה לישראל, באחותה אלזה, שנשארה לסייע בבית "אהבה" בברלין, בצוות הבית ובבוגריו שעלו לישראל והתיישבו בקיבוצים. עם הגעתה לישראל היא יוצאת למסע חיפוש אחר שטח מתאים, מחוץ לעיר אך קרוב אליה, לצורכי חינוך, מגורים משותפים וחינוך לעבודה חקלאית, עם קרבה לקהילה דוברת גרמנית כדי להקל על הקליטה. בפגישה עם הקרן הקיימת לישראל, נבחר שטח בעמק זבולון שליד מפרץ חיפה, השטח שבו פועלת עמותת "אהבה" גם היום. הנרייטה סאלד והוועד המנהל מטעם עליית הנוער סייעו הן בהנפקת סרטיפיקטים לעלייה והן בכל הקשור בבניית הפנימייה בקריית ביאליק.

בשנת 1934 יוצאת קבוצת חניכים ראשונה מגרמניה, דרך הים, למשכן זמני בצריפים בנווה שאנן בחיפה. יחד עם קבוצה זו עולה לארץ הצוות הבכיר של בית

"אהבה". המעבר לישראל השפיע באחת גם על הנורמות של "אהבה" וגם על התנהלותה. כבר לא היו חייבים להתפלל ביום שישי, וביאטה, כמו כולם, שינתה את לבושה. בעוד החניכים הצעירים מביאים עמם את הכיסא מהפנימייה לבית הספר בכל יום, חלק מהחניכים הבוגרים יורדים ברגל בכל יום, מהשכונה על הכרמל למפרץ חיפה, לסייע בבניית הפנימייה בקריית ביאליק.

בתחילת 1935 עלתה לישראל קבוצת חניכים נוספת מגרמניה, ומספר חניכים בוגרים פינו את מקומם בפנימייה ועברו לקיבוצים. בתקופה זו פעלה "אהבה" בשיתוף פעולה הדוק עם עליית הנוער בגרמניה ובישראל במקביל. בגרמניה מתמודדים בפנימייה עם האנטישמיות הגואה תוך שמירה על הנורמות מצד אחד והכנה לעלייה לישראל מצד אחר. בישראל נבנה הבית הקבוע, יש חינוך לעבודת הארץ ועיסוק חינוכי וארגוני בדרך שבה ייקלטו הילדים שיגיעו מגרמניה, כיצד ילמדו עברית ולאילו בתי ספר יירשמו.

בשנת 1936 נחנך הבית החדש בקריית ביאליק, עם אולם תרבות המשמש גם חדר אוכל מרכזי, מבני מגורים בני קומה אחת ושטחי אדמה רחבים - שונה עד מאוד ממבנה הפנימייה בברלין ומאפשר מענים חינוכיים רחבים יותר. בגרמניה בית "אהבה" ממשיך לקלוט ילדים שמצבם הכלכלי והמשפחתי נעשה גרוע יותר, ואחת לכמה זמן מגיעים נציגים מהפנימייה בישראל ל"מחנה הכשרה" לקראת מתן סרטיפיקטים והעלאת החניכים לארץ.

בשנת 1937 חל שינוי בדרך שבה הבריטים נתנו סרטיפיקטים ל"עליית הנוער", וכמה בתי ספר ופנימיות, בהם "אהבה", קיבלו את הזכות להגיש בקשות באופן עצמאי ולפי שיקול דעתם. בעקבות זאת, במשך כשנתיים, קיבלה "אהבה" כ-60 סרטיפיקטים בשנה, דבר שאפשר לה להעלות באופן עצמאי חניכים, כולל נערים צעירים מתחת לגיל 15, דבר המשנה שוב חלק מההתמודדויות והחינוך בכפר. בשנת 1938 מתקבלת החלטה להעלות ילדים גם מאוסטריה, ילדים שמצבם גרוע יותר מבחינה סוציאלית, גופנית ורוחנית, ו"אהבה" מצליחה להציל 50 ילדים נוספים.

הגעתה של הקבוצה האוסטרית הפכה את "אהבה" לבית ומקלט עבור ילדים מכל רחבי אירופה. משנת 1934 ועד 1940 הצליחה "אהבה" בשיתוף "עליית הנוער" להביא לקריית ביאליק כ-300 ילדים ובני נוער מגרמניה, אוסטריה, איטליה, ליטא, פולין ועוד. הקשר עם המשפחות לא היה קבוע, רוב החניכים לא ידעו מה מצב בני משפחתם עד סוף המלחמה, ורבים מהחניכים שעלו עם "אהבה" לישראל איבדו את כל משפחתם בשואה.

בשנת 1940 נפטרה ביאטה ברגר ובצוואתה מינתה את יוסף ישובי, אשר היה מורה עוד ב"אהבה" בגרמניה, למנהל המוסד. בשנות ה-40 וה-50 של המאה הקודמת "אהבה" היא פנימיית עליית הנוער הנתמכת כלכלית על ידי הסוכנות היהודית, והעבודה בה היא ערך עליון במקביל ללמידה ולחברה. לומדים עד גיל 12, ואז יוצאים לעבודה בענפי הפנימייה (מטבח, מכבסה, חקלאות, רפת, מסגרייה) ומחונכים לציונות, כשבסוף שהותם מעודדים אותם להצטרף לקיבוצים וליישובים חקלאיים. הילדים והנערים שמגיעים לפנימייה מופנים על ידי עליית הנוער, אך אינם עוד צעירים המגיעים מרצונם החופשי ומוכשרים לעבודה חלוצית וחקלאית, אלא פליטים המגיעים במצב רגשי מורכב, דבר שמחייב התייחסות חינוכית וטיפולית. חניכים רבים מגיעים עם חסכים רגשיים, ללא עורף משפחתי או ממשפחות הנתונות במצב כלכלי וחברתי קשה. קבוצת חניכים המגיעה בתקופה זו (1943) היא מ"לדי טהרן": ילדים יהודים מפולין, שברחו עם משפחותיהם בפרוץ המלחמה, הוגלו עד לאיראן והובאו לארץ, בגפם, על ידי הסוכנות היהודית. סוגיית השמתם במוסדות הייתה מורכבת, ו"אהבה" הוגדרה בתקופה זו כמוסד דתי מצד אחד וכמוסד יהודי ליברלי מצד אחר: "אין ביכלתנו וגם אין כרצוננו לבנות היום פה עולם שכולו דת. אנו בטוחים כי אפשר למסור ולשמור ערכים דתיים, גם בלי לחדש את דתה של הסבתא" (קלורי משה, בתוך שנפלד, תשל"א).

"אהבה" נותנת מענה של חיי קהילה ושגרה, הנערים עובדים בחקלאות ובבניית האזור, ופעמון גדול הנמצא בכניסה מבשר על זמני ארוחות, על אירועים מיוחדים ועל כניסת השבת. בתאריך ה' באייר תש"ח, עם הכרזת העצמאות, מצלצל הפעמון בכפר, והחניכים אשר הבוגרים שבהם ישבו סביב הרדיו, יוצאים אל רחבת הכניסה ופורצים במחולות. בשלב מאוחר יותר נגנב הפעמון מהכניסה, ושנים רבות אחר כך הגיע אל הפנימייה חניך לשעבר, בידיו ענבל הפעמון, והחזירו ל"אהבה". הענבל שמור עד היום במשרד מנכ"ל הכפר, משרד הממוקם באחד המבנים המקוריים משנת 1936.

מלחמת העצמאות והקרבות שהיו בעמק זבולון חיברו בין "אהבה" ובין קיבוץ יגור. בשנים 1937-1949 פעל בקיבוץ יגור בית ספר "טיץ" ע"ש לודוויג טיץ, רופא גרמני - בית ספר מקצועי ללימודי מסגרות ונגרות שהוקם על-ידי מוסדות יהודיים ציוניים בגרמניה במסגרת "עליית הנוער" עבור בני נוער עולים יוצאי גרמניה, כדי להעניק להם "מקצוע לחיים" ולשלבם בבניין הארץ ובחיי היישוב. בית הספר פעל בתנאי פנימייה והיה מיועד לבנים בלבד. עם פרוץ מלחמת העצמאות וקיום קרבות ופרעות באזור קיבוץ יגור, גויסה קבוצת חניכים מבית הספר לפלמ"ח ולהגנה, וחלק אחר עבר לפנימיית "אהבה" וקיבל בה מחסה. לפי הסיפורים,

“אהבה” נתנה מחסה גם לחלק מילדי הקיבוץ.

עם ההכרזה על המדינה כמות העולים שהגיעו לארץ גדלה עד מאוד, ובהם משפחות שהגיעו חסרות כול. חניכים שהגיעו ל“אהבה” בראשית שנות ה-50 מתארים כי בחדר האוכל הייתה תחנת מעבר ומיון, שם הוחלט לאיזו מסגרת הילד יישלח. נערים מעל גיל 14 בדרך כלל יכלו לבחור, בעוד הצעירים יותר עברו ועדה ממיינת: מי שהפגין בקיאות וידע בתורה הועבר למסגרת דתית, מי שהביע ידע בחקלאות והיה בעל יכולות פיזיות נשלח לקיבוצים שונים, ואחרים הועברו לפנימיות, בהן “אהבה”. חדר האוכל, ששימש גם אולם תרבות, שימש עבור צוות שלא התגורר בפנימייה לשינה בשיטת המיטה החמה.

בשנת 1956, עם פרישתו של יישובי, מקבלת את הניהול האני אולמן, העובדת כחברת צוות ב“אהבה” כבר מ-1924. אולמן ממשיכה את מורשתה של ביאטה ברגר בניהול המקום ומתמודדת עם אתגרים רבים חדשים. עד כה “אהבה” קלטה בעיקר ילדים ובני נוער מאירופה, הרוח הגרמנית הייקית שליוותה את המקום מיום היווסדו השתלבה ברוח החלוציות הישראלית, ובשנות ה-50 אוכלוסיית החניכים השתנתה: “עליית הנוער” החלה לקלוט נוער ישראלי ונוער עולה ותיק משכונות מצוקה ובתים עם התמודדות רב-בעייתית. במשך שנים חזרנו ודיברנו על הבדל בין חניכי עליית הנוער לבין חניכי הפנימייה עם הפיכתה לפנימייה טיפולית השייכת למשרד הרווחה, אך לא כך היה הדבר. חניכי “אהבה” הגיעו לפנימייה עם סיפורים משפחתיים קשים ועם חסכי ילדות ונטולי עורף משפחתי רגשי. חלק מהמשפחות היו עסוקות בהישרדות קיומית עם העלייה לארץ ובטראומת עלייה אישית.

בשנת 1960 מצולם בישראל הסרט “אקסודוס”, סרט אמריקני עתיר כוכבים העוסק בהעפלה ובתקומה הציונית בישראל ובספינת המעפילים “ציאת אירופה תש”ז”. בעבור רבים מתושבי ישראל היווה “אקסודוס”, יחד עם משפט אייכמן שהתרחש במקביל ושוודר ברדיו, התמודדות ויזואלית, שיח ועדויות מן השואה, אבן דרך בגיבוש זהותם. בעבור חניכי “אהבה”, שרובם נשאו סיפורים אלה מביתם, היווה הסרט חוויה מרגשת כשהשתתפו בצילומים. במשך מספר שבועות הוסעו החניכים בכל יום לצילומים בכפר כנא (שנקרא בסרט כפר דפנה), צפו בשחקנים, וחשו שייכות לעשייה בינלאומית משמעותית (גמא, 2016).

בפנימייה מתקיימים חיי חינוך עשירים, ובחדר האוכל, המעוטר ציורים מסיפורי התנ”ך והמשמש גם כאלום תרבות, יש ארון קודש ובו ספר תורה, ובכל שבת התקיימה בו תפילה בהנחיית רב רפורמי. חניכים מספרים על חוויית תפילות השבת, על כך שצוות הפנימייה ראה בתפילה, שבה יושבות נשים עם גברים, דבר מהותי בחינוך, ועל כך שלעיתים היו מגיעים אנשים מן הקהילה של קריית

ביאליק לתפילה. כבר אז צוינה שנת הבר-מצווה ונחגגה כדרך חגיגות הקיבוצים - מסע שנתי בין מצוות ופעילויות, ובשיאו עלייה לתורה מרוכזת של כלל הנערים החוגגים, מסורת הנמשכת עד היום.

בשנים שבהן ניהלה האני אולמן את הפנימייה, היא יזמה ופתחה צמוד אליה בית ספר תיכון להכשרת מטפלות לעבודה עם ילדים, וקראה לו על שם ביאטה ברגר. בית הספר עבד בשילוב מלא עם "אהבה", כשתלמידות בית הספר מתנסות בפועל בפנימיית "אהבה". בכל שנה תחום האחריות החינוכית שקיבלו הלך וגדל, והן היוו חלק מצוות החינוך וכוח עזר משמעותי ביותר בחיי הכפר - מסיוע בחדר האוכל והמטבח ועד אחריות חינוכית והעברת פעילויות לחניכי "אהבה".

במהלך שנות עבודתה הרבות ב"אהבה" הגיעה אולמן למסקנה שחינוך מוסדי המושתת על מבנה של קבוצות גדולות, אינו תואם את צורכי הילדים, לא מבחינה נפשית ולא מבחינה פיזית. היא חלמה לשנות את מבנה העבודה למעין בתי אומנה קטנים היוצרים תמיכה משפחתית, מעין משפחתונים. את חזונה זה היא הגשימה בהקמת פנימיית נווה חנה, שאותה ייסדה, והוא קרם עור וגידים ב"אהבה" 20 שנה אחרי שעזבה את תפקידה.

בשנות ה-70 ח"י הפנימייה ממשיכים כשהיו בשנים קודמות. יחיאל דרוך, שהיה איש צבא וחינוך, מנהל את "אהבה". בתקופה זו הגיע גל של חניכים מעדות צפון אפריקה, שסיפור עלייתם לארץ ויישובם במעברות מהווה נדבך בשיח ובתרבות הפנימייה. הווי הפנימייה נשמר, ובצד טקסים קבועים, קבלות שבת שמפיקות הקבוצות, בכל שבת מתקיימת הרקדה של ריקודי עם. בחלק האחורי (מזרחי) של הפנימייה, צמוד לנחל גדורה, יש בריכת שחייה, שלפי סיפורי חניכים הייתה גם היא, כארון הקודש בימי שבת, פתוחה גם לרווחת תושבי הקריה.

נקודה שנשארה פתוחה עבורנו היא השלב שבו הפנימייה הפסיקה לקלוט מתבגרים ועברה לתת מענה לילדים עד גיל 14 בלבד. תהליכים ראשוניים לכיוון זה החלו עוד בתקופתה של האני אולמן, ושיקפו צורך הולך וגובר של מענה לילדים בגילאים צעירים יותר, בצד יציאת מתבגרים לעבודה. אין לנו מידע גם על המעבר הרשמי מעליית הנוער למשרד הרווחה. עם זאת, ברור לנו כי חניכי "אהבה" תאמו לאופי פנימייה טיפולית עוד בימי עליית הנוער, וכי היא התאימה עצמה מבחינה חינוכית וטיפולית לצורכי החניכים.

בשנת 1982 מתמנה למנהלת המקום עופרה מאירסון, ומתמודדת עם מצב כלכלי קשה מאוד, עם תנאי מגורים לא ראויים, עם מבנים רעועים הבנויים טלאי על טלאי משנות ה-30 ועם צרכים רבים. בפנימייה כ-150 ילדים, עד גיל 14; בכל קבוצה 12-16 חניכים, המחולקים גילאית ומגדרית. לצד סיפורי צוות על

תנאים קשים של רעב בשעות הערב והלילה, בלי יכולת לתת מענה עם סגירת חדר האוכל, מקלחות משותפות עם צינור מים קרים וקור עז בחדרים, הפנימייה מצליחה לשמור על מסורת חינוכית עשירה. בכל ערב שבת כולם מגיעים לבושים חולצות לבנות לשיר שירי שבת בליווי אקורדיון ולקבלת שבת באולם התרבות; חוג הכדורגל כיכב (גם היום), ובכל מוצאי שבת נמשכת מסורת ריקודי העם.

בכל קיץ, עוד משנות ה-70, מבלים החניכים חודש בקייטנה וחודש בביתם. פעילות הקיץ מתקיימת בין היתר מחוץ לכפר, במתקני קק"ל - שבוע נופש בנס הרים; שבוע ביער לביא; טיולים רבים ברחבי הארץ, עם חשיבות ודגש על חינוך לאהבת הארץ.

דרך אוכלוסיית החניכים ניתן לחוש את המצב הסוציו-אקונומי במדינה. "אהבה" כבר אינה מעון לקליטת עולים, אלא פנימיית רווחה הנותנת מענה לילדים המגיעים עם סיפורים קשים וללא עורף משפחתי. הפנימייה מתמודדת עם סוגיית גילאי החניכים, בעיקר סביב מצוקת חניכים בני 14 שהעובדות הסוציאליות תוהות לגבי עתידם והמשך השמתם. מצוקה זו מובילה להחלטה להעלות מחדש את גיל החניכים השוהים ב"אהבה" ולאפשר להם להמשיך בפנימייה עד גיל 18, וכך מוקמות קבוצות בוגרים וקבוצות מעורבות מבחינה גילית ומגדרית.

מצוקה נוספת שאתה מתמודד הכפר היא העדר עורף משפחתי, כך שגם בסופי שבוע וחופשות חניכים מצאו עצמם ללא מענה מחוץ לפנימייה. החניכים מגיעים עם מצוקות רגשיות גדולות יותר ויותר, והצוות הטיפולי מתקשה למצוא משפחות אומנה מתאימות או מענים הולמים. צוות הפנימייה מגויס ולוקח עמו חניכים לסופשבוע בבית, ולו רק כדי לא להשאירם לבד. הצורך והמצוקה מובילים לפתיחה רשמית של "קבוצת חופש" - קבוצה הנותנת מענה למי שאין לו פתרון מחוץ לפנימייה. עם השנים המענה מתבסס ומתקבע. ממעבר עם שקיות בין דירות, כיום יש שתי דירות קבועות שבהן שוהה הקבוצה, עם צוות קבוע למדי, תוכניות חינוכיות עשירות ומענים רחבים.

עופרה מאירסון, דמות ניהולית יזמית כקודמותיה, רואה כמשימה מרכזית את שינוי פני הפנימייה. ועד מנהל הפנימייה הוקם עוד בברלין בגרמניה. לא ידוע לנו על פועלו לאורך כל השנים, אך בשנות ה-80 הוא חזר לפעול בשיא המרץ. בשנת 1988 נרשמה "אהבה" כעמותה, ועופרה מתחילה במסע לגיוס תרומות ותמיכה כדי לבנות מבני מגורים ראויים יותר לחניכים. עופרה פונה לתקשורת ולכל מי שניתן, ומאיימת בסגירת הפנימייה בשל תנאי מחיה לא ראויים. היא מצליחה לגייס את רפאל איתן, חבר כנסת באותה תקופה, שהקים את תוכנית "נערי רפול", לוועד המנהל של הפנימייה ולמסע גיוס התרומות; היא מגייסת תרומות נוספות מחו"ל ומתחילה בבנייה. מלחמת המפרץ מאתגרת את צוות הפנימייה שעדיין חי

עם החניכים במבנים לא מוגנים בעליל, והצורך במענה מידי רק גדל. בראשית שנות ה-90 הפנימייה צומחת לגובה, ובכל בניין שנבנה ומתאכלס נהרסים מבנים משנות ה-30 לטובת המשך הבנייה. השינוי החיצוני מאפשר גם שינוי בתפיסה של המקום, ובעקבות שיח עם חניכה וכהמשך לחזונה של האני אולמן, עוברת פנימיית "אהבה" ממבנה של קבוצות למבנה של משפחתונים טיפוליים. הצוות מתחלף בזוגות נשואים המגיעים לגור בפנימייה ולגדל ולחנך את ילדי "אהבה". קבוצת המתבגרים הופכת לקבוצת בנות מתבגרות, והיא היחידה שנשארה במבנה קבוצתי עד היום. המעבר למודל משפחתוני משפיע רבות על הפנימייה, על דרך העבודה, על פיתוח מענים חדשים ועל האווירה הקהילתית בכפר. היו מי שלא האמינו שניתן לעבוד במתכונת זו בפנימייה טיפולית, ואותן שאלות מפתח המלוות את הכפר מהקמתו, סביב חינוך, טיפול וצוות ראוי, ממשיכות להעסיק גם במתכונת זו.

במקביל נכנסת לעבודה בפנימייה קומונת שנת שירות ראשונה מטעם התק"מ. כעשרה חברי צעירים, מלאי רצון טוב, מגיעים בכל שנה לשנת התנדבות ועובדים כחלק מצוות החינוך במשפחתונים. עד היום ב"אהבה" התנדבו כבר 25 קומונות מופלאות, ומספר השישינים (שליחי שנת שירות) בכל שנה גדל מעשרה דאז, ל-22 היום. תפקיד השישינים ב"אהבה" התפתח והתרחב, והם מהווים צוות חינוכי צעיר ואיכותי התורם רבות לחיי הכפר וליכולתנו להוציא לפועל חלומות ומענים חינוכיים. הם מהווים דוגמה אישית לחניכים ומתווכים לא רק בין עולם המבוגרים לצעירים, אלא בין העולם ה"נורמטיבי" מחוץ לכפר לבין הבועה שב"אהבה".

בשנות ה-90 הפנימייה משלימה את המעבר למתכונת משפחתונית ואתגרי גיוס וקליטת צוות מתאים הופכים למורכבים יותר, בצד האתגרים של בניית חיי קהילה, שמצד אחד משמרת את שנבנה קודם ומצד אחר מאפשרת חיי קהילה לזוגות החיים בכפר עם ילדיהם. העבודה במשפחתונים מעלה לשיח החינוכי-טיפולי סימני שאלה רבים והתמודדויות מורכבות. עם כל ההתלבטויות, אנו מרגישים כי בסיס המודל - עבודה שאינה במשמרות, תחושת הבית במשפחתון והקהילה בכפר, עבודה של בני זוג המשלימים זה את זה - כל אלה מאפשרים חיים נורמטיביים יותר לחניכי "אהבה", תחושת שייכות וחיבור גדולה יותר והזדמנות לחיזוק הקשרים המשמעותיים.

בסוף שנות ה-90 עופרה פורשת לגמלאות ויאב אפלבוים מביא עמו רוח חדשה ועיסוק מעמיק יותר בתכנים חינוכיים-טיפוליים בצד הזדמנות לבניית מענים לאתגרים הממשיכים ללוות את "אהבה", כמו גם פנימיות רבות בישראל.

השיח החברתי בעולם הרווחה משתנה ואתו הצורך לספק יותר ויותר מענים

טרם הוצאה מהבית ולחזק את הקהילה. בשנת 1999 "אהבה" פותחת שתי פנימיות יום טיפוליות הנותנות מענה למשפחות מאזור חיפה, עכו והקריות. העובדה כי המענה הקהילתי ממוקם בתוך פנימייה טיפולית מאפשרת לנו להקיף את פנימיות היום במענים רחבים יותר מעצם השימוש במתקני הכפר, בעולם החינוכי העשיר שבתוכו ובידע הטיפולי העמוק שקיים. פנימיות היום נותנת מענה ל-30 ילדים עד גיל 14, ואנו ממשיכים לדייק את העבודה ולפתח אותה לרווחת המשפחות והחניכים, ואף ללמד את הנושא מהידע הנצבר שלנו במשך השנים.

במקביל, תחום העבודה עם הורי החניכים תופס מקום יותר ויותר מרכזי בעשייה החינוכית והטיפולית. ההורים מוזמנים לפעילויות חינוכיות חברתיות המאפשרות להם חוויה חיובית מהנה עם ילדיהם, נפתחות קבוצות הורים מסוגים שונים - קבוצות טיפוליות לאימהות, קבוצת אבות, קבוצות משותפות להורים וילדים ועוד. אנו מעודדים משפחות לצאת לקייטנות האימהות שמפעילה "ילדים בסיכון" ובחלק מחופשות הקיץ פותחים קייטנות הורים של הכפר במתכונות שונות.

העבודה עם משפחות החניכים הופכת לתחום ליבה משמעותי בהתנהלות הכפר, ונעשית עבודת ליווי גדולה דרך קבוצות הדרכה בנושא, לצוות המשפחתונים.

בקיץ 2006 מתוכנן לחזור למסורת פעילות חוץ-פנימייתית ביער לביא במקביל ליציאת קייטנת הורים לשלושה ימים בירושלים. שבועות של הכנות והתארגנויות, ארגזים מוכנים בפעילויות, וביום היציאה למחנה, בזמן הסעות להחזרת הילדים מבתיהם לפנימייה, מלחמת לבנון השנייה פורצת עם מטחי טילים על כל אזור הצפון, כולל הקריות. בהחלטה אמיצה וזריזה הוחלט לנצל את האכסניה שהוזמנה בירושלים לכלל הפנימייה ולעזוב את האזור. שני לילות על מזרנים באכסניה בירושלים הפכו ל-33 ימי קייטנה בדרכים, הרחק מהצפון, מהאזעקות ומהטילים. אחד משיאי הקייטנה היה יום הורים בכפר סבא, איסוף הורי החניכים מבתיהם וקיום פעילות הורים וילדים בפנימיית שטיינברג, שבה התאכסנו באותו שבו.

המודל המשפחתוני עונה על צרכים רבים של החניכים אך מעלה צרכים חינוכיים המותאמים לגיל השווים, בצד הצורך לפתוח ולהרחיב את עולמם של החניכים בתחומי דעת שונים. מערך החינוך והתרבות בפנימייה הולך ומתרחב, ונבנים מענים ופעילויות שנתיות קצרות מועד במקביל לחוגים המופעלים מן החוץ. מתנדבי שנת השירות מקבלים אחריות חינוכית רחבה יותר, ומגוון הפעילויות החינוכיות המוצע לחניכים גדל ומותאם לצרכים המשתנים. כמות החניכים ללא עורף משפחתי גדלה, קייטנות הקיץ משתנות, כך שהפנימייה נותנת מענה של קייטנה פעילה לכ-100 חניכים, שישה שבועות במהלך חופשת הקיץ.

העדר עורף משפחתי מעסיק אותנו רבות, ואחת השאלות הכואבות מימי קדם היא לאן חוזרים או ממשיכים החניכים עם סיום שהותם בפנימייה. בחלק גדול מהמשפחות שאָתן אנו עובדים, הבית אינו הופך לבטוח, אוהב ותומך במהלך שהותו של החניך בפנימייה. המצוקה בבית נשארת, הסביבה אינה עוטפת, וחניכים מוצאים עצמם ללא מענה הולם - ללא קורת גג ראויה וללא תמיכה רגשית המעודדת ומאפשרת התפתחות וצמיחה.

במקביל להעלאת הנושא במקומות שונים בארץ, התאבדות של בוגר הפנימייה עם תום שירותו הצבאי, על רקע סימני שאלה מה העתיד צופן לו, מניעה את יואב, מנכ"ל הכפר, לעשות מעשה ולפתוח דירה ראשונה, בית חם לבוגרי פנימייה, גם בהעדר תקציבים ברורים לנושא. הג'וינט וילדים בסיכוי פועלים רבות בתחום זה, מפתחים את הנושא ומסייעים בגיוס כספים. מדירה שכורה אחת בקריית מוצקין, עם צוות מלווה העובד בפנימייה, עבר הפרויקט לדירות במבנה מגורי הרכזים צמוד לכפר, עם מדריכה מלווה ועם עו"סים במשרה מלאה. השנה הסתיימה בניית מבנה חדש המיועד לפרויקט זה, על שטח שרכשה ביאטה ברגר ב-1934 ושימש במהלך השנים שאחרי כבית "ילדי טהרן".

יחד עם הצרכים המשתנים במדינה, "אהבה" גדלה והעמותה כוללת היום גם את מרכז החירום הצפוני. גם אוכלוסיית החניכים השתנתה עם השינויים במשרד הרווחה ועם אתגרי החינוך והטיפול בבני דור ה-y ודור ה-z. המושג "ילדי קצה" נשאר כשהיה, אך הסיפורים ומצבם הרגשי של הילדים נדמה כמורכב יותר. הפנימייה מטפלת ביותר ויותר ילדים המוגדרים כפוסט-אשפוזיים ועסוקה רבות בהתאמת המענה המדויק לכל ילד וילד. גם בתחום זה עשינו שינויים בדרכי העבודה. אם בתחילת הדרך ניסינו להבנות משפחתון מוגדר, אנו מאמינים כי הדרך לתת מענה "נורמטיבי" יותר היא פיזור הילדים בין המשפחתונים, הסרת התוויות על הילד והזדמנות לשילובו. אנו משקיעים רבות בהתאמת הטיפול ובתמיכה בצוותים העובדים עם חניכים אלה, כמו גם עם כלל החניכים.

אתגר גדול נוסף היה ועודנו העבודה הרגישה עם ילדים פוגעים ונפגעים מינית. מעל עשור אנו עוסקים בתחום, לומדים אותו, מפתחים ומתפתחים אתו. תוכנית המוגנות שהוקמה כאקט חירום ואשר זכתה להכרה ולפרסים, מלווה את הפנימייה ומהווה מסגרת למידה כדי לתת את המענה הטוב והבטוח ביותר הן למי שנפגע מינית והן למי שחווה פגיעה בעברו ויש חשש שיפגע באחרים. התוכנית מתפתחת משנה לשנה, ודרכה מתמקצעים אנשי ההדרכה והטיפול והמענים הניתנים בתחום.

צוות ההדרכה הוא נושא המלווה ומעסיק אותנו שנים רבות. לאורך כמאה שנה, דמויות חינוכיות רבות ליוו את הכפר במשך שנים רבות והעבירו חלק

מהמסורת החינוכית והחברתית מדור לדור. אנו עסוקים רבות בשאלת גיוס הצוותים, התאמתם וליווים. מהם הזוגות המתאימים לעבודה בפנימייה מורכבת כ"אהבה"? על מה שמים דגש גדול יותר כשתפקידם הוא הורי מצד אחד ומקצועי מצד אחר? איך המערכת יכולה להשלים את החסר? ואילו ליווי והדרכה יאפשרו לצוות להיות טובים דיים?

סקירה זו היוותה עבורנו הזדמנות מרגשת לחזור אחורה בזמן, להתבונן בערכים, העשייה והתרבות של "אהבה" ולבדוק מה מלווה אותנו גם היום, מה השתנה ואיך. עולם החינוך והטיפול בכלל, והמענים החוץ-ביתיים בפרט, הוא עולם מורכב ומשתנה. מערכת הפנימייה צריכה להיות מסוגלת לתת לחניכיה מענה מורכב, מגוון ומשתנה שדרכו יצליח הילד להשתקם ולהתפתח. כבר לפני כ-90 שנה עסקו ב"אהבה" (נאומה של ביאטה ברגר, 1926, מתוך ברגור, 2013), כמו גם היום, במענים קהילתיים יומיים בצד מענים כוללניים, במיין הילדים לפנימיות ולקבוצות, בסוגיית גילאי הילדים, בקבלתם לפנימייה ובצאתם ממנה, בחלוקת הקבוצות לפי גיל או מעורבות גילאית ומגדרית, מתוך ראיית החינוך הקהילתי אל מול החינוך המשפחתי, ביחס הפנימייה להורים, בקיום בית ספר פנימי אל מול החינוך מחוץ לכפר ובהגדרת צוות ראוי ורצוי לעבודה.

למדנו כי גם עם השינויים הרבים בדרך, השיח החינוכי-טיפולי והראייה ההוליסטית של הילדים היו ציר מרכזי ב"אהבה" מיום היווסדה. שאלנו את עצמנו על הניהול הנשי שליווה את "אהבה" לאורך השנים ועל עיצובו כארגון מכיל, תומך, עוטף; על תמות חינוכיות העוברות בין הדורות; על עבודה עם הורים. יחד עם מידע היסטורי, נפתחו בפנינו שאלות מקצועיות ותרבותיות רבות. במקביל לשיח המתקיים בימים אלו מול משרד הרווחה, אנו רק מתחזקים בעמדתנו כי מודל המשפחתונים והיותו מרחב רב-גילאי מביא עמו יותר חוזקות מחולשות; כי גודלה של "אהבה" מאפשר גמישות וגיוון. גמישות גדולה יותר בבניית מענים טיפוליים וחינוכיים, גמישות בהתמודדות בזמן משבר, גמישות בניוד צוותים משלימים ויכולת לבנות צוות רב-מקצועי עשיר ואיכותי וגיוון במענים, בדרכי חינוך, בתפיסות עולם.

המפגש עם חניכים ועם צוות, עם סיפורים ומבטים, עורר בנו התרגשות גדולה ותחושה כי במהלך 90 שנים הצליחה "אהבה", במקביל לאתגרים ולהתמודדויות הרבים שבהם עמדה, להיות בית. זמני, חלופי, אבל בית.

מקורות

ארכיון אהבה. מסמכים, כתבים, סיפורי חיים.

ברגור, א' (2013). בית אהבה - סיפור הצלתו של בית הילדים היהודי בברלין. תל אביב: ידיעות אחרונות, ספרי חמד.

גמא, ק' (2016). סוכריות לילה. הוצאה פרטית.

גרופר, ע' (2005). הפנימיות החינוכיות: יצירה מקורית במערכת החינוך הישראלית. תל אביב: משרד החינוך, התרבות והספורט, המינהל לחינוך התיישבותי ועליית הנוער, האגף לחינוך והדרכה בפנימיות - המרכזייה החינוכית.

טלל, ד' (2003). טיפול פנימייתי בילדים ובבני נוער "בסיכון" בישראל, התפתחויות חדשות ואתגרים לעתיד. מסמך רקע עבור "אשלים במסגרת גיבוש תוכנית עבודה תלת-שנתית 2004-2006. ירושלים: מכון ברוקדייל, הג'וינט.

שמאי, ש' (2014). הפנימייה החינוכית בישראל - מנוף לשיקום ערכי. בתוך: ע' גרופר ור' שלמה (עורכים), ילדים ומתבגרים במצבי סיכון בישראל בישראל. כרך א': תמונת מצב של התחום ותוכני ליבה (עמ' 389-411). תירוש, מכון מופ"ת.

שנפלד, מ' (תשל"א). ילדי טהרן מאשימים. מתוך: אתר דעת, הספרייה הוירטואלית, המכללה האקדמית הרצוג.